

Vývoj prostorové diferenciacie nezaměstnanosti v Česku pohledem evolučních a institucionálních přístupů: příklad Karvinska a Jablunkovska

FILIP VRBÍK, PAVLÍNA NETRDOVÁ

Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, Česko (Charles University, Faculty of Science, Department of Social Geography and Regional Development, Prague, Czechia); e-mail: fvrbik@seznam.cz, pavlina.netrdova@natur.cuni.cz

ABSTRACT **The development of spatial differentiation of unemployment in Czechia through evolutionary and institutional approaches: the example of the Karvinsko and Jablunkovsko regions** – The aim of this paper is to gain insight into the dynamics of spatial differentiation of unemployment on the municipal and microregional levels in Czechia. The spatial patterns of unemployment are quantitatively evaluated; and, based on these results, two microregions are chosen as case studies (Karvinsko and Jablunkovsko). These microregions are spatially close but underwent a totally different evolution in regional unemployment. Factors that affect different dynamics of unemployment are identified based on the analysis of their historical development and interviews with local agents. Thus, potential causes of dissimilar trajectories are revealed. The theoretical framework of the research is based on a combination of evolutionary and institutional approaches in economic geography that emphasize the role of history, continuity, local specifics and informal norms and practices in local and regional development.

KEY WORDS unemployment – spatial patterns – path dependence – informal institutions – border regions – Czechia

---

VRBÍK, F., NETRDOVÁ, P. (2021): Vývoj prostorové diferenciacie nezaměstnanosti v Česku pohledem evolučních a institucionálních přístupů: příklad Karvinska a Jablunkovska. *Geografie*, 126, 2, 195–220.

<https://doi.org/10.37040/geografie2021126020195>

Do redakce došlo v lednu 2021, přijato do tisku v květnu 2021.

1. Úvod

Fenomén nezaměstnanosti je tradičním tématem zahraničních i českých výzkumů v sociálních vědách, geografii nevyjímaje. Tento dlouhodobý zájem má své opodstatnění. Ztráta zaměstnání totiž pro jednotlivce často znamená výrazné zhoršení finanční situace, na které se váže pokles životní úrovně a možnosti materiálního zaopatření všech potřeb. Pokud je dotýčný nezaměstnaný déle, vzrůstá u něj pravděpodobnost sociálního vyloučení a marginalizace (Kieselbach 2003). Nezaměstnanost je také velice nebezpečná pro celou společnost, obzvláště pokud je dlouhodobě koncentrována v určitých lokalitách, regionech nebo u některých skupin obyvatelstva (Green 1997; Nichols, Mitchell, Lindner 2013). Při plánování regionálních politik majících za cíl jednak růst ekonomické výkonnosti a zároveň prevenci vzniku sociálně patologických jevů, by mělo být pochopení prostorové a strukturální koncentrace nezaměstnanosti zásadním tématem. Množství empirických studií přitom poukazuje nejen na existenci výrazných prostorových disparit v nezaměstnanosti v rámci národních ekonomik, ale zejména na jejich stálost v čase (Elhorst 2003, Martin 1997).

V českém prostředí byly regionální rozdíly v nezaměstnanosti zkoumány zprvu ve spojitosti s celkovou společenskou transformací po roce 1989. Dle Hampla a Müllera (2011) vykazovala nezaměstnanost v porevolučním období (v porovnání s rozmístěním obyvatelstva a pracovních míst) na mezoregionální úrovni největší míru a nárůst územní nerovnoměrnosti, na mikroregionální úrovni však došlo přes počáteční nejvyšší hodnoty k jejímu mírnému poklesu. Blažek a Csank (2007) identifikovali tři hlavní fáze vývoje regionální diferenciace nezaměstnanosti v Česku na mezoregionální i mikroregionální úrovni. Po počáteční fázi nejasného vývoje na počátku 90. let 20. století nastala fáze výrazné divergence, která byla na přelomu století nahrazena fází „stagnační“ bez zásadních divergenčních či konvergenčních tendencí. Další vliv na vývoj prostorové diferenciace nezaměstnanosti v Česku měla celosvětová ekonomická krize z roku 2008, při které došlo na mezoregionální i mikroregionální úrovni ke konvergenci míry nezaměstnanosti, kterou lze označit dle Blažka a Netrdové (2012b) za „konvergenci v mizérii“. Větší pozornost proměnám regionální nezaměstnanosti v průběhu a v důsledku ekonomické krize je věnována v souvislosti s hodnocením regionální ekonomické odolnosti (Ženka, Slach, Pavlík 2019).

Pro podchycení trendů a zjištění faktorů majících vliv na regionální nezaměstnanost je velmi důležitý také pohled dovnitř mikroregionů, neboť při analýze za větší územní celky může dojít k nadměrnému zprůměrování a ztrátě důležitých lokálních odchylek. Při pohledu na nezaměstnanost na nejnižší měřítkové úrovni, tedy lokální (obecní), byly v Česku identifikovány jak prostorové shluky s podprůměrnými hodnotami nezaměstnanosti převážně ve formě os propojujících Prahu s dalšími krajskými centry, zároveň se však v prostoru výrazně koncentrují obce,

ve kterých je nezaměstnanost nadprůměrná (Blažek, Netrdová 2009; Netrdová, Nosek 2015). Proto i přes skutečnost, že je v Česku na národní úrovni nezaměstnanost relativně nízká, je vzhledem k její významné prostorové diferenciaci důležité její zkoumání na mikroregionální a lokální úrovni. Dosavadní výzkumy (Blažek, Netrdová 2012a; Netrdová, Blažek 2019) potvrdily vysokou stabilitu prostorových vzorců nezaměstnanosti v čase, zároveň však odhalily tendenci k nárůstu „zrnatosti“, tedy posun diferenciacních tendencí na lokální úroveň. Možné příčiny výrazných rozdílů v nezaměstnanosti dvou blízkých obcí diskutuje na obecné úrovni Blažek a Netrdová (2012b).

Cílem článku je přispět k pochopení vývoje prostorové diferenciac nezaměstnanosti a dlouhodobé stability regionální nezaměstnanosti na úrovni jednotlivých obcí a mikroregionů v Česku. Na základě dlouhodobých trendů ve vývoji regionální nezaměstnanosti a jejich prostorových vzorců jsou vybrány dva mikroregiony, které jsou prostorově blízké, ale prošly zcela odlišným vývojem z pohledu výše nezaměstnanosti. Cílem výzkumu je v těchto dvou případových územích identifikovat faktory, které ovlivnily rozdílnou dynamiku vývoje nezaměstnanosti, a odhalit tak potenciální příčiny sledované vývojové trajektorie. Teoretické uchopení výzkumu vychází z kombinace evolučních a institucionálních přístupů v ekonomické geografii, které kladou důraz na roli historie, kontinuity, místních specifik a neformálních norem a zvyků při rozvoji lokalit a regionů (Martin, Sunley 2006; Martin 2010; Rodriguez-Pose 2013). Metodologicky je výzkum založen na analýze historického vývoje a výpovědích regionálních aktérů. Přínos článku je v propojení podrobných empirických analýz a zjištění s teoretickými koncepty evoluční a institucionální ekonomické geografie vysvětlujícími vývoj regionální nezaměstnanosti v kontextu široce chápaného regionálního rozvoje. Co zapříčiňuje rozdílnou dynamiku vývoje nezaměstnanosti na mikroregionální úrovni v Česku? Jaké jsou klíčové faktory ovlivňující rozdílné vývojové trajektorie? To jsou výzkumné otázky, na které jsou hledány odpovědi.

2. Evoluční a institucionální pohled na regionální nezaměstnanost

Dlouhodobá stabilita prostorových vzorců nezaměstnanosti v Česku, která nebyla narušena ani ekonomickou recesí (Netrdová, Blažek 2019), není ojedinělá. Na základě 41 empirických studií Elhorst (2003) potvrzuje, že obecně přijímaný důvod přetrvávajících regionálních rozdílů vychází z hypotézy o ustálené rovnováze v rozdílech regionální nezaměstnanosti. Podle Martina (1997) není tato stabilita nijak překvapivá, neboť regionální vzorce ekonomického růstu a charakteristik pracovním trhu mají tendenci se reprodukovat v čase skrze procesy „path dependence“ a „lock in“ akcentované v evoluční a institucionální ekonomické geografii.

Pro studium možných příčin prostorové diferenciace nezaměstnanosti jsou využity právě evoluční a institucionální přístupy v sociálních vědách. Evoluční přístup vychází z teoretických konceptů evoluční ekonomie, obecného darwinismu a teorie komplexity (Hassink, Klaering, Marques 2014). V kontextu sociálně-ekonomické reality evoluční směry zdůrazňují důležitost tzv. „path dependence“¹, organizačních rutin/zvyků a rozmanitosti aktérů pro regionální rozvoj (Boschma, Lambooy 1999). Koncept *path dependence* lze chápat jako charakteristiku systému či procesů, jejichž výstupy jsou utvářeny jejich vlastní historií. Martin a Sunley (2006) uvádějí tři vzájemně propojená pojetí tohoto konceptu – technologický „lock-in“, dynamické rostoucí výnosy a institucionální hysterezi. Pro výzkum stability regionální nezaměstnanosti je zejména důležitá institucionální hystereze, kterou lze definovat jako tendenci formálních a neformálních institucí, sociálních a kulturních norem k reprodukci sama sebe skrz procesy, které samy utváří a které slouží k jejich stabilizaci v čase (Martin, Sunley 2006). Instituce (formální i neformální) se v průběhu času mění velice pomalu a lze je chápat jako produkt a zároveň faktor, který ovlivňuje jednání aktérů (Martin, Sunley 2006). Právě tato dualita ve vztahu instituce-aktér znamená, že je evoluce institucí „path-dependent“, protože stejně jako ekonomika i instituce jsou formovány historií (Setterfield 1993).

Ekonomické chování aktérů neodpovídá neoklasickému pojetí plně informovaných a vždy racionálně se rozhodujících aktérů, ale je formováno právě institucemi. Obecně se instituce rozdělují na dva typy, a to na instituce formální a neformální, dále je pak nutné rozlišovat mezi organizacemi a institucemi (Rodriguez-Pose 2013). Formální instituce jsou univerzální a přenosná pravidla, zákony, stanovy a regulace, vlastnická práva apod. Neformální instituce (někdy nazývány jako instituce „měkké“ či „občanské/společenské“) mohou být normy ve společnosti, tradice, ustálené zvyky, společenské konvence či vztahy mezi lidmi, které jsou, jak zdůrazňuje Fukuyama (2000), základem pro budování ekonomické a společenské důvěry mezi aktéry. Neformální instituce se utvářejí samovolně skrze opakující se interakce ve společnosti. Zatímco instituce lze považovat za „pravidla hry ve společnosti“, na organizace lze nahlížet jako na „hráče“, kteří podle těchto pravidel hrají (North 1990). Nicméně vztah mezi institucemi a organizacemi je oboustranný, vzájemně se ovlivňující, a tato koevoluce je obdobná institucionální hysterezi. Organizace mohou být například vzdělávací instituce, úřady státní správy a samosprávy, obchodní spolky či firmy (Zukauskaite, Trippel, Plechero 2017). Z pohledu regionální nezaměstnanosti je podstatné, že vhodné institucionální prostředí může hrát důležitou roli při příchodu nového investora do regionu, jelikož pomáhá úspěšnému „ukotvení“ do stávajícího regionálního prostředí. Při absenci

¹ Blažek a Uhlíř (2020) překládají tento termín jako „závislost na ušlé cestě“, v článku se ale vzhledem k jeho rozšíření a používání i v české literatuře pracuje s termínem v jeho originální jazykové podobě.

vhodného institucionálního prostředí investoři často přicházejí do regionu pouze kvůli levné pracovní síle či investičním pobídkám. Šance k úspěšnému zakořenění v regionálním sociálně-ekonomickém systému je pak nízká a region zůstává stále závislý na příchodu dalších externích investorů (Amin, Thrift 1995). I přes zmíněnou důležitou roli institucí by však bylo mylné hovořit o institucionálním determinismu. I v prostředí „svázaném“ institucemi mají důležitou roli jednotlivci, kteří se mohou rozličně chovat ve stejném ekonomickém sektoru, regionu, státě či ve stejném institucionálním prostředí (Gertler 2004).

Dalším důležitým konceptem spjatým s *path dependence* je tzv. „lock-in“ neboli uzamčení, na který lze nahlížet jako na postupný proces „rigidifikace“ a ztráty flexibility (Arthur 1989). Jak uvádí Martin a Sunley (2006), regionální uzamčení je způsobeno procesy, které probíhají na více měřítkových úrovních, nicméně je velmi závislé na místních/lokálních specifikách. Grabher (1993) ve své studii o průmyslovém regionu Porúří upozornil na skutečnost, že silné stránky (například industriální atmosféra, těsné mezifiremní vazby, silná politická podpora a specializace na určité odvětví) se ve vývoji mohou stát překážkami dalšího rozvoje a identifikoval tři typy bariér vedoucích k uzamčení a následné nekonkurenceschopnosti, ztrátě flexibility a schopnosti přijímat inovace a změny. Jedná se o funkční, kognitivní a politický *lock-in*. Funkční *lock-in* způsobují hierarchické, těsné vztahy mezi velkými podniky a dodavatelskými středními či malými podniky, které ve svém důsledku mohou vést k přílišné specializaci těchto dodavatelů a jejich závislosti na úzké skupině velkých odběratelů. Tato závislost, často spojená s absencí vlastního výzkumu, drobných inovací či marketingu, brání malým a středním podnikům k přeorientování se na nové trhy, dojde-li ke strukturální krizi daného odvětví (Hassink 2007). Kognitivní a politický *lock-in* jsou spolu úzce spojeny. Společný pohled na svět společně s těsnými, institucionální vazbami „zakonzervovávají“ stávající struktury, čímž zpomalují restrukturalizační tendence a nepřímou tak potlačují endogenní potenciál pro inovace a kreativitu (Hassink 2007). Institucionální vazby jsou jednak mezi formálními institucemi, tak mezi institucemi neformálními. Firmy, zaměstnanci a instituce tak spolu mohou nepřímo tvořit tzv. „self-sustaining coalition“, vzájemně se udržující koalici, ve které se lokální političtí představitelé nesnaží přilákat nové investory zvenčí, či se nějakým jiným stylem nesnaží o odvětvovou restrukturalizaci, protože tradiční odvětví zajišťují největší daňové výnosy a stále zaměstnávají velké množství pracovníků. Pro případné nové investory nemusí být dostupné vhodné rozvojové plochy pro výstavbu, protože bývají často vlastněny tradičními velkými podniky, které si nepřejí příchod nových investorů kvůli možnému odchodu nejdůležitějších kvalifikovaných pracovníků. Vzhledem k dominanci velkých zaměstnavatelů a určité „zaměstnanecké kultuře“ pracovníků, se mezi lidmi v regionu může vytrácet přirozený podnikatelský duch a ochota k samostatnému podnikání. Tato neformální koalice často lobbuje u politických představitelů na národní a regionální úrovni

ve snaze zachovat status quo formou veřejných intervencí do ekonomiky (Grabher 1993, Hassink 2007, Stuetzer a kol. 2016).

Obecně lze usuzovat, že vysoce specializované regiony s výraznou dominancí jednoho sektoru jsou zvláště náchylné k regionálnímu uzamčení (Martin, Sunley 2006). Bývá tomu tak především u regionů, ve kterých je dominantní kapitálově náročné odvětví, například těžba nerostných surovin, ocelářství či stavba lodí (Hassink 2007). Otázkou tedy zůstává, jak z této vývojové trajektorie uniknout, přizpůsobit se novým podmínkám a nastartovat opětovný rozvoj regionu. Teoretických přístupů, jak může dojít k „odemčení“ regionů, je vícero. Někteří autoři vyzdvihují důležitost role největších firem, které jsou schopny díky své rozsáhlé dodavatelské síti a díky svým finančním zdrojům zásadním způsobem ovlivnit novou rozvojovou cestu regionu (Lazerson, Lorenzoni 1999). Jinými autory je zdůrazňována důležitost výzkumných institucí a lidského kapitálu a zejména pak schopnost regionu udržet si vzdělané a vysoce kvalifikované obyvatele, kteří mají zásadní vliv na budoucí sociálně ekonomický rozvoj. Jak zdůrazňuje Glaeser (2005) na příkladu Bostonu, úspěšná transformace místní ekonomiky úzce souvisela s faktem, že tento region nebyl pro své obyvatele atraktivní pouze z finančního hlediska, ale přitahoval je dalšími, čistě neekonomickými faktory. Lidé tak na ekonomickou krizi nereagovali odchodem, ale spíše vyšší inovační činností ve snaze přizpůsobit se novým podmínkám. Martin a Sunley (2006) nastiňují další dvě formy, jak může dojít k restrukturalizaci uzamčeného regionu. První bychom mohli nazvat restrukturalizací vnitřní, při které dojde k diverzifikaci místní ekonomické základny díky nalezení nové (a často příbuzné) industriální a technologické vývojové trajektorie. Druhou formou je radikální proměna ekonomické základny, která je často (ne však vždy) způsobená příchodem nových investorů a s nimi spojenými novými technologiemi, výrobními postupy a samotnými finálními výrobky.

S koncepty „path dependence“ a „lock-in“ úzce souvisí koncept regionální odolnosti, tzv. „regional resilience“, který v ekonomickém evolučním pojetí označuje schopnost regionu udržet dlouhodobý ekonomický rozvoj, adaptovat své technologické a institucionální struktury na proměnlivý ekonomický systém a odolávat tzv. exogenním otřesům (Christopherson, Michie, Tyler 2010; Boschma 2015). Takovým otřesem byla ekonomická krize v roce 2008, která přinesla debatu o odolnosti regionálních ekonomických systémů do popředí zájmu jak v akademické, tak veřejné sféře. Simmie a Martin (2010) nabízejí tři možnosti, jak nahlížet na vztah mezi uvedenými třemi koncepty. Regionální odolnost může být interpretovatelná jednak v souvislosti s tzv. pozitivním uzamčením udržujícím růstovou trajektorii i přes narušení externími otřesy, či s negativním uzamčením zpomalujícím možnost adaptace na nové podmínky, nebo s proměnami „path dependence“, které umožní nebo naopak omezí ekonomickou adaptaci na nové podmínky a nastolí novou vývojovou trajektorii.

Martin a Sunley (2015) zdůrazňují, že regionální ekonomická odolnost je složitý proces zahrnující několik rozdílných dimenzí – rezistenci (prvotní dopad otřesu na regionální ekonomiku), oživení a obnovení. V užším pohledu lze regionální odolnost měřit na základě změn v hodnotách standardních makroekonomických ukazatelů ekonomické výkonnosti a pracovního trhu, zejména hrubého domácího produktu a zaměstnanosti. Výzkumy, které si kladou otázky po příčinách rozdílných regionálních dopadů krize a důvodech odlišné schopnosti a rychlosti regionů ve vyrovnání se s ní, jsou založené zejména na kvantitativní analýze (Faggian a kol. 2018; Ženka, Slach, Pavlík 2019). Příčinám ekonomické rezistence operacionalizované pomocí změn v regionální nezaměstnanosti, jako její klíčové dimenzi, se na příkladu evropských regionů věnují Cappelli, Montobbio a Morrison (2021). Ve své kvantitativní studii potvrdili významnou závislost změn v regionální nezaměstnanosti na technologické rezistenci a lidském kapitálu s významným vlivem efektů jednotlivých zemí. Nepřímo tak doložili význam institucionálního prostředí na národní úrovni na proměny regionální nezaměstnanosti.

3. Výběr a vymezení případových území

Výběr případových území je založen na kvantitativní analýze dat za nezaměstnanost na úrovni obcí. Využit je podíl nezaměstnaných osob, který je vypočten jako podíl mezi počtem evidovaných uchazečů o zaměstnání ve věku 15–64 let s trvalým pobytem v obci a počtem všech trvale bydlících obyvatel této věkové kategorie v obci. Vychází se z měsíčních dat o počtu uchazečů o zaměstnání publikovaných Ministerstvem práce a sociálních věcí (MPSV 2018) a údajů o počtu obyvatel a jejich věkovém složení k 31. 12. (ČSÚ 2018). Průměrný roční podíl nezaměstnaných je počítán jako podíl průměrného počtu uchazečů v jednom roce na základě měsíčních údajů a středního stavu obyvatelstva ve věku 15–64 let v témže roce. Vzhledem k nedostupnosti dat o počtu uchazečů v obcích za roky 2012 a 2013 obsahuje časová řada 12 časových řezů od roku 2003 do roku 2016. Pro účely prostorových analýz byly údaje přepočteny do jednotné územní struktury ke konci sledovaného období, do analýzy tak vstupují údaje za 6 255 obcí bez vojenských újezdů (ARCDATA 2016).

Přesné vymezení případových území vychází z výsledků analýzy vývoje prostorové diferenciace nezaměstnanosti. Využita je lokální metoda prostorové autokorelace, pomocí které je možné odhalit prostorové koncentrace podobných hodnot (Anselin 1988). Konkrétně je zvolena analýza LISA (*Local Indicators of Spatial Association*), která umožňuje identifikovat statisticky významné prostorové shluky nadprůměrných (vysokých) a podprůměrných (nizkých) hodnot a také tzv. *prostorové outliers*, tedy místa s nízkou či vysokou hodnotou sledovaného jevu, která jsou obklopena hodnotami opačnými (Anselin 1995, Spurná 2008). Jako prostorová

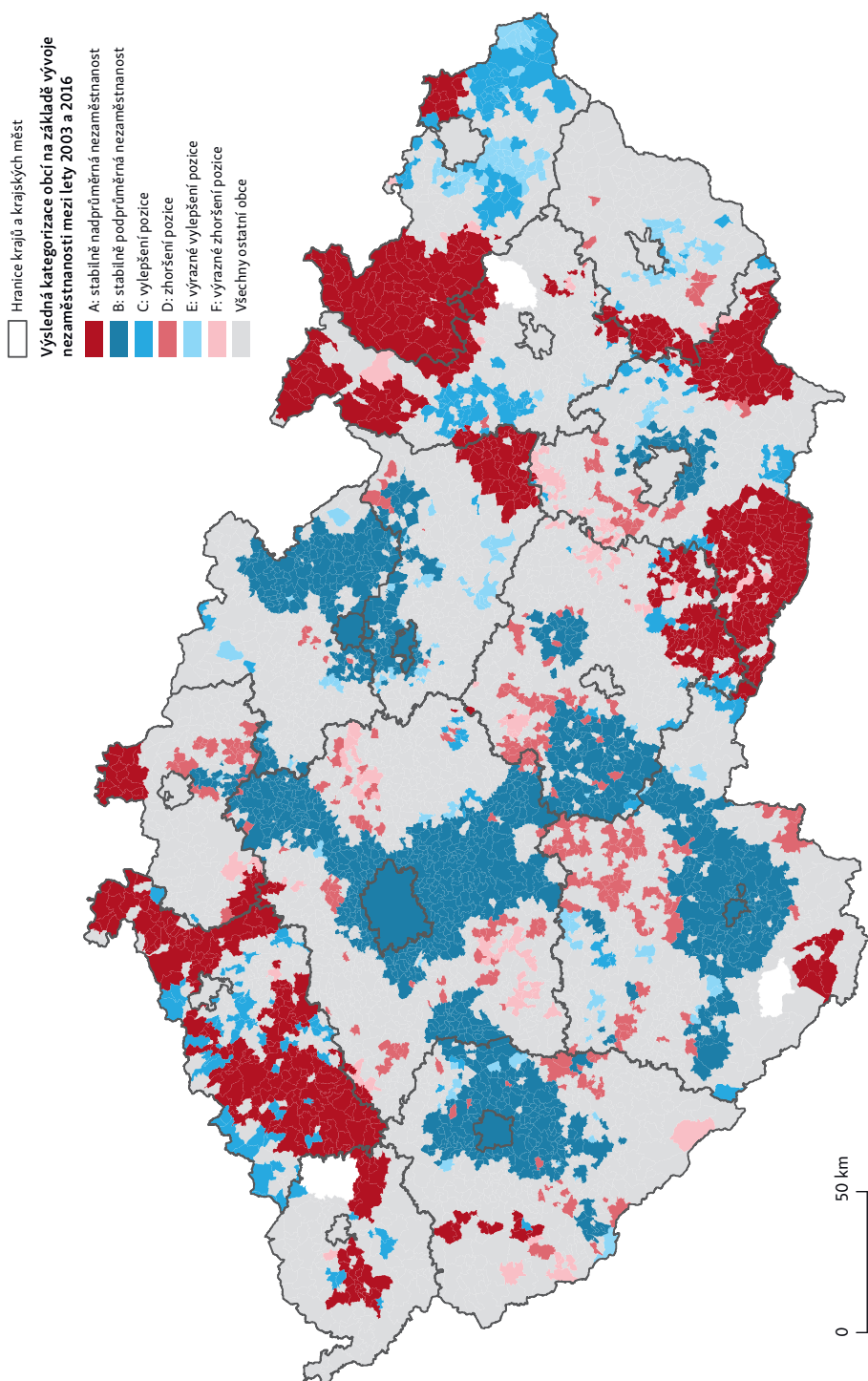
vážíci funkce je zvolena fixní vzdálenost 10 kilometrů s konstantními vahami, která se osvědčila jako vhodná pro českou sídelní strukturu (Blažek, Netrdová 2009; Novák, Netrdová 2011). V prvním kroku je pro každý sledovaný rok, tedy celkem dvanáctkrát, provedena analýza LISA a jsou identifikovány prostorové shluky nezaměstnanosti. Pro hodnocení vývojových změn byla následně navržena vlastní kategorizace obcí na základě jejich příslušnosti do prostorových shluků vysokých či nízkých hodnot v jednotlivých letech. Výhodou této kategorizace (viz obr. 1) je její snadná interpretace a zároveň určitá robustnost, na druhou stranu však není příslušnost ke kategoriím podpořena inferenční statistikou.

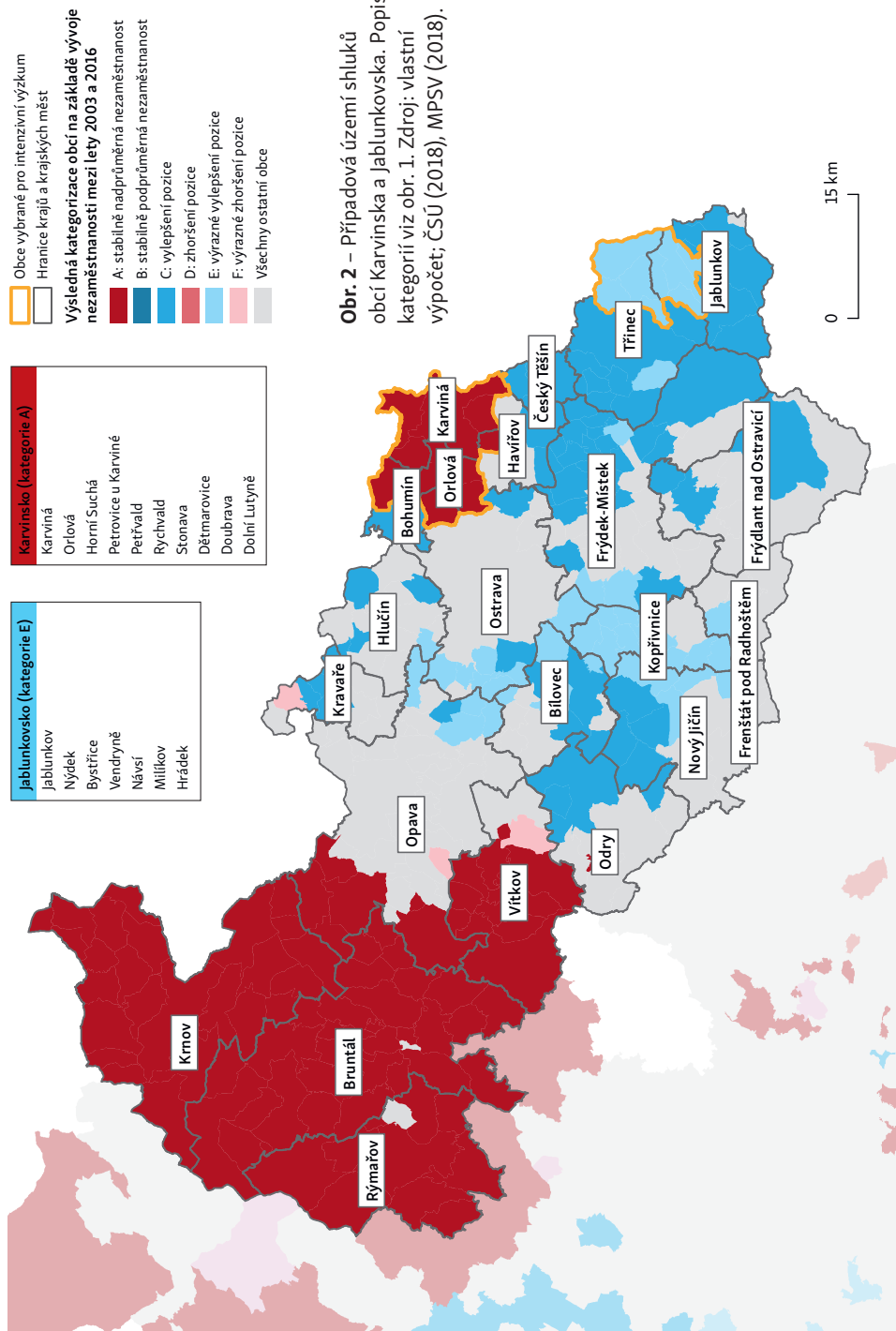
Analýza prostorové diferenciace nezaměstnanosti na úrovni obcí potvrdila vysokou stabilitu prostorových vzorců nezaměstnanosti v posledních cca 15 letech. Ze všech obcí Česka, u kterých byla zjištěna významná prostorová autokorelace, převládaly ty, které se nacházely stabilně v oblastech s podprůměrnou či nadprůměrnou hodnotou nezaměstnanosti. U nezanedbatelného počtu obcí ale došlo k prokazatelné proměně ať už ve smyslu pozitivním, tedy k postupnému poklesu nezaměstnanosti na hodnoty podprůměrné, tak ve smyslu negativním, tedy k postupnému nárůstu nezaměstnanosti nad celorepublikový průměr. Obce, které si svou pozici vylepšily, se nejvíce nacházejí na území Moravskoslezského kraje, který lze z pohledu vývoje nezaměstnanosti jasně rozdělit na dvě poloviny. Tou „neúspěšnou“ je severní, rurální a méně industrializovaná část, která se zdá být spolu s Karvinskem stabilně „uzamčena“ v nadprůměrné nezaměstnanosti. Relativně úspěšná je pak jihovýchodní část a část jihozápadně od Ostravy, kde nezaměstnanost prokazatelně a stabilně klesala v porovnání s celorepublikovým průměrem.

Na základě kategorizace prostorových shluků obcí podle vývoje nezaměstnanosti byly vybrány dva prostorové shluky obcí, které se nacházejí na území Moravskoslezského kraje v česko-polském pohraničí v relativní blízkosti (vzdušnou čarou cca 30 km) od sebe, které ale ve sledovaném období prodělaly diametrálně odlišný vývoj z pohledu výše nezaměstnanosti. Právě kritéria rozdílného vývoje (statistická odlišnost ve shlukování) a blízké polohy eliminující odlišné

Obr. 1 – Kategorizace obcí na základě vývoje prostorových shluků nezaměstnanosti mezi lety 2003 a 2016. Popis kategorií: A – obce, které byly prakticky po celé období součástí shluků s vysokou nezaměstnaností; B – obce, které byly prakticky po celé období součástí shluků s nízkou nezaměstnaností; C – obce, které si v průběhu období postupně „vylepšovaly pozici“, ale v obou posledních dvou letech nebyly součástí shluků s nízkou nezaměstnaností; D – obce, které si postupně „zhoršovaly pozici“, ale v obou posledních dvou letech nebyly součástí shluků s vysokou nezaměstnaností; E – obce, které si postupně „vylepšily pozici“ do takové míry, že v obou posledních letech byly součástí shluku s nízkou nezaměstnaností; F – obce, které si postupně „zhoršily pozici“ do takové míry, že v obou posledních letech byly součástí shluku s vysokou nezaměstnaností. Zdroj: vlastní výpočet; ČSÚ (2018), MPSV (2018).

makropolitohové příčiny sledovaného vývoje byla pro výběr určující. Vymezení případových území Jablunkovska a Karvinska ukazuje obrázek 2. Zatímco obce v okolí Karviné a Orlové vykazovaly během sledovaného období stabilně nadprůměrné hodnoty nezaměstnanosti, lokalita Jablunkova je specifická tím, že na počátku sledovaného období vykazovala nezaměstnanost nad celorepublikovým průměrem, ale postupně se zde nezaměstnanost snižovala, až se zde vytvořil prostorový shluk s nízkou nezaměstnaností.

4. Metodika výzkumu

Intenzivní část výzkumu sestává z analýzy historického vývoje Jablunkovska a Karvinska jak pomocí kvantitativní analýzy datových zdrojů (veřejné databáze ČSÚ, MPSV a CzechInvestu, interní databáze úřadů práce), tak pomocí kvalitativního šetření. Pro pochopení historických souvislostí, které mohou mít vliv na rozdílnou vývojovou dynamiku obou lokalit, byli kontaktováni experti, se kterými byly vedeny semistrukturované rozhovory. Rozhovory měly předem stanovené okruhy témat, které byly respondentům zaslány v dostatečném předstihu a specifické otázky vyplývaly až v průběhu rozhovorů (Disman 2011, Hendl 2005). Základním kritériem pro výběr expertů byla jejich dlouhodobá znalost lokality a zároveň určitá „institucionální paměť“ daná zkušeností získanou dlouholetým vykonáváním dané profese. Z tohoto důvodu byli kontaktováni pracovníci úřadů práce, kdy v případě kontaktního pracoviště Úřadu práce Jablunkov proběhl rozhovor s vedoucím pracovníkem a dvěma řadovými pracovníky, v případě kontaktního pracoviště Úřadu práce Karviná proběhla elektronická komunikace s vedoucím pracovníkem a analytikem trhu práce. Dále byl rozhovor veden s čelním a dlouholetým zástupcem samosprávy v Karviné, zástupci hospodářských komor v okresech Třinec a Karviná, zástupci poradenských společností v oblasti regionálního rozvoje (Moravskoslezské investice a development, Moravskoslezský pakt zaměstnanosti) a bývalým zástupcem instituce CzechInvest v Moravskoslezském kraji. Celkem bylo provedeno osm rozhovorů s 11 komunikačními partnery, které trvaly zhruba hodinu a půl. S ohledem na zkušenosti výzkumníků, kteří prováděli rozhovory na ekonomicko-geografická témata v Česku, se během rozhovorů nepoužívalo nahrávací zařízení a veškeré informace se zapisovaly ručně (Blažek, Květoň 2018).

Informace získané při rozhovorech byly následně rozděleny do dvou kategorií, a to na poznatky od pracovníků úřadů práce (dále jen ÚP) a poznatky získané od ostatních expertů. Zatímco informace získané od pracovníků ÚP se považovaly za platné, informace od expertů se navzájem porovnávaly a teprve pokud bylo určité zjištění verifikováno dvěma a více na sobě nezávislými odborníky nebo jej bylo možné podložit dostupnými daty, bylo považováno za platné. Při interpretaci

jsou pro ilustraci některých zjištění využity přímé citace, obecné závěry z nich vyplývající ale byly také verifikovány. Se zástupci úřadů práce byl rozhovor tematicky zaměřen na specifika nezaměstnanosti v dané lokalitě, strukturu nezaměstnaných, dlouhodobou nezaměstnanost a specifika bývalých pracovníků nejvýznamnějších zaměstnavatelů (OKD v případě Karvinska a Třinecké železářny v případě Jablunkovska) v kontextu uplatnění na trhu práce. Se zástupci expertů byly probírány důvody a možné bariéry příchodu nových investorů, charakteristika podnikatelského prostředí a lokální specifika pracovního trhu a nezaměstnanosti.

5. Případová studie Karvinska a Jablunkovska: identifikace možných příčin rozdílného vývoje nezaměstnanosti

S určitou nadsázkou lze říct, že *path dependence* vychází již ze samotných přírodních podmínek regionů. Absence přírodních zdrojů spojená s periferním položením Jablunkovska v podhůří Beskyd způsobila, že se na této lokalitě prakticky nepodepsaly politické zvraty ve 20. století, které naprosto zásadním způsobem ovlivňovaly jiné české příhraniční regiony, Karvinsko nevyjímaje (Gawrecki a kol. 2003, Szpyrc 2011). Díky této izolovanosti se na Jablunkovsku mohlo udržet autochtonní obyvatelstvo se silným vztahem ke svému regionu, který se projevuje i v současné době². O silném vztahu k půdě, který je pro Jablunkovsko typický, vypovídá také skutečnost, že zde úspěšně proběhla kolektivizace zemědělství až v roce 1960 a zároveň zde byl ještě v 60. letech největší podíl půdy obdělávané samostatně hospodařícími rolníky v celém Česku, zhruba 30 % (ČAV 1966, s. 47; Szpyrc 2011). Populační stabilita je příčinou těsné sítě sociálních vztahů mezi místními obyvateli, se kterou jdou ruku v ruce i specifické zvyky, normy a pocit sounáležitosti, které zmiňovali jak pracovníci úřadu práce v Jablunkově, tak zástupci expertů. Významnou roli zde tedy hrají neformální instituce (Rodriguez-Pose 2013), které zásadním způsobem formují místní ekonomické a sociální klima. Mezi obyvateli Jablunkovska je silně zakořeněná představa, že každý člověk, a zejména pak muž, má pracovat. Pro ilustraci lze uvést často zmiňovanou větu pracovníky kontaktního pracoviště ÚP v Jablunkově: „U nás se stále bere jako ostuda, když někdo nemá práci.“

Dalším specifikem, které bylo zjištěno při rozhovoru s pracovníky ÚP Jablunkov, je obecně ochota místní pracovní síly dojíždět za prací na větší vzdálenosti, která pramení ze dvou skutečností. Jednak jsou zde lidé zvyklí na dojíždění již do středních škol, které se (až na jednu výjimku) nacházejí mimo tento region a zhruba 35 % studentů a učňů zde denně tráví na cestě do školy více než tři čtvrtě hodiny

² Etnická skupina žijící na Jablunkovsku (a v polské a slovenské části Karpatského oblouku) se nazývá Goralé.

(ČSÚ 2011). Dále uvnitř této lokality historicky absentuje významný zaměstnavatel, a tak většina místních pracujících musela dojíždět za prací vně region (byť do blízkého Třince). V těchto naučených vzorcích chování tak lze spatřit určitou dědičnost a kontinuitu (MacKinnon a kol. 2009). Náhlá krize jednoho dominantního zaměstnavatele proto není z dlouhodobého hlediska pro místní pracovníky tak zásadní, protože jsou ochotni za prací dojíždět jinam. Populační stabilita spolu s řadou neekonomických důvodů pro usazení se a přetrvání v této lokalitě způsobují, že tento region nečelí v porovnání s Karvinskem tak výraznému odlivu obyvatel (viz obrázek 4 a 5). Lidé zde tak na případné ekonomické krize nereagují odchodem, ale kvůli jiným místně specifickým kvalitám zůstávají, což je důležitý atribut pro dlouhodobý rozvoj dané lokality. Ze součtu těchto charakteristik vyplývá, že jsou Jablunkovsko a jeho obyvatelé odolnější vůči možným ekonomickým propadům, které mohou postihnout určité sektory ekonomiky.

Na druhou stranu je však třeba zdůraznit, že jsou místní pracovníci stále silně závislí na pracovních příležitostech v okolí. V roce 2001 pracovalo v Třinci 54 % pracujících obyvatel Jablunkovska a na území Jablunkovska pouze 29 %, v nadcházejících deseti letech se pak podíl Třince snížil na 49 % a podíl pracujících uvnitř regionu narostl na 36 % (ČSÚ 2001, 2011). Dle Hrušky (2014) je u obyvatel Jablunkovska v porovnání s jinými regiony Moravskoslezského kraje více zakořeněna podnikavost, což částečně potvrzují zjištění z provedených rozhovorů se zástupci expertů. Během sledovaného období sice došlo k založení několika malých kovodělných podniků, nicméně se nelze domnívat (a na základě dostupných dat není možné potvrdit), že by tento fakt měl zásadní roli při poklesu nezaměstnanosti na území Jablunkovska ve sledovaném období. Obecně je Jablunkovsko stále periferní a v českém kontextu málo industrializovaný region (Ženka, Slach, Sopkuliak 2017). Za výrazným poklesem nezaměstnanosti je proto třeba také vidět úspěšnou ekonomickou transformaci blízkého Třince, který nezaznamenal tak radikální propad v nabídce pracovních míst, a jehož největší zaměstnavatel Třinecké železárny po období poklesu zaměstnanců, které trvalo do roku 2009, zaznamenal výrazný nárůst nabídky pracovních míst (cca 5 000 zaměstnanců v roce 2009 a cca 7 000 zaměstnanců v roce 2016³ (Třinecké železárny 2002–2017)). Třinecko je typickým zástupcem regionu s dominancí jedné velké firmy, jejíž kondice zcela zásadně ovlivňuje celkovou ekonomickou prosperitu celého regionu. Vedle rozvojových mechanismů, které působí uvnitř firmy, jsou velmi důležité interakce dominantní firmy s ostatními podniky (Ženka, Pavlík, Slach 2017). Důvodem relativního ekonomického růstu a částečného „odemčení“ Třinecka je také skutečnost, že místní samospráva v kooperaci s nejvýznamnějším zaměstnavatelem vybudovala průmyslovou zónu, která byla důležitá pro příchod nových

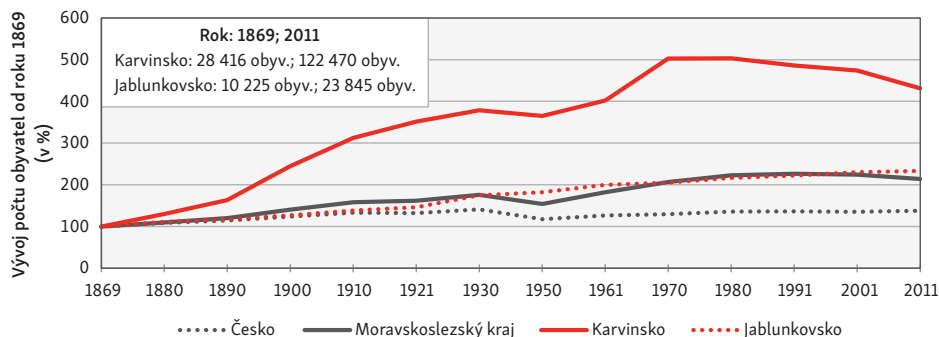
³ Údaje o počtu zaměstnanců jsou uváděny za celou skupinu, tudíž jsou zahrnuti zaměstnanci dceřiných společností, které se nenacházejí v Třinci.

investorů, a umožnila tak částečnou diversifikaci ekonomiky zvenčí (Martin, Sunley 2006). Nedošlo tak ke vzájemně se udržující koalici uvnitř uzamčeného regionu, která zabraňuje příchodu nových odvětví (Hassink 2007). Zároveň z rozhovorů se zástupci expertů vyplynulo, že na Třinecko přicházeli také někteří noví výrobci kvůli externím úsporám z rozsahu, které byly determinovány právě přítomností Třineckých železáren. Konkrétně se jednalo o kovodělné firmy, pro které byla důležitá profesní struktura lokality a přítomnost ostatních subjektů pro dodavatelsko-odběratelské vztahy (Kern, SteelTec, Vesuvius). Lze tak potvrdit předpoklad Lazersona a Lorenzonioho (1999) o klíčové úloze největších firem při „odemykání“ regionů. Vedle tradičního zaměstnavatele z farmaceutického průmyslu (Walmark) pak další odvětví v Třinci reprezentují nově příchozí Dongwon a Daechang Seat, tedy podniky, které jsou součástí dodavatelského řetězce výrobce automobilů Hyundai. Nejvýznamnější zaměstnavatelé, kteří se nacházejí přímo na Jablunkovsku, jsou kovodělné podniky (Olza a Lexona). Za připomenutí také stojí, že důvod příchodu některých menších investorů do regionu nebyl pouze ekonomický, ale jak bylo zjištěno při rozhovorech s experty, byl také ovlivněn „měkkými“ faktory – kvalitou životního prostředí či silným vztahem místních obyvatel k regionu⁴. Lokalizace těchto firem by však nebyla možná bez vhodných a dostupných rozvojových ploch a bez vhodné pracovní síly.

Zatímco Jablunkovsko bylo zásadním dějinným zvratům v průběhu 20. století ušetřeno, Karvinsko zaznamenalo vývoj zcela opačný. Přítomnost ložisek černého uhlí a jeho příhraniční poloha způsobily, že se na jeho území politické změny ve 20. století projeví mnohem intenzivněji. Politický vývoj zásadně ovlivnil proměnu ekonomické struktury regionu, s kterou se razantně proměňovala i struktura obyvatelstva. Zatímco na Jablunkovsku zůstávalo obyvatelstvo v první polovině 20. století i přes měnící se státní příslušnost bez zásadních změn, pro Karvinsko znamenala změna státu, pod který patřilo, proměnu obyvatel (Gawrecki a kol. 2003). Následující masivní příchod nových obyvatel v průběhu druhé poloviny 20. století pak ještě umocnil fakt, že se na Karvinsku vyskytoval nízký podíl původního obyvatelstva. Z těchto důvodů zde žilo v roce 2001 73 % obyvatel, kteří se narodili v okrese svého bydliště (u obyvatel starších 54 let pouze 55 %),

⁴ Pro ilustraci lze uvést příklad zahraniční firmy, která se rozhodla investovat v dojezdové vzdálenosti od Jablunkova. Jedním z hlavních důvodů pro tuto lokalizaci byla skutečnost, že manželka manažera zodpovědného za umístění a následné vedení nového výrobního závodu pocházela z Jablunkovska a chtěla se vrátit do svého rodiště. Nebo příklad rodinné firmy, také ze zahraničí, která se rozhodla přesunout výrobu do Česka. Její majitelé (starší manželé) se rozhodli lokalizovat podnik na Třinecku z důvodu kvalitního životního prostředí, blízkosti Beskyd a charakteru venkova na Jablunkovsku, kde se rozhodli žít. Po domluvě s komunikačními partnery nejsou uvedeny konkrétní názvy firem, v obou případech se ale jedná o menší podniky zpracovatelského průmyslu (Vrbík 2019).

Obr. 3 – Vývoj počtu obyvatel Karvinska a Jablunkovska mezi lety 1869 a 2011.

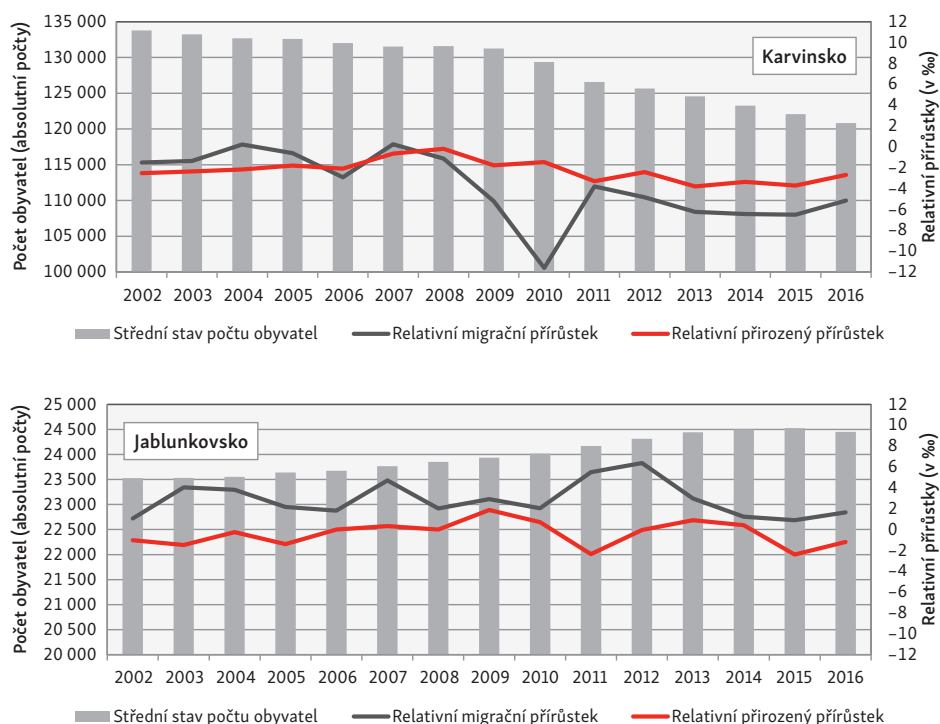
Zdroj: vlastní zpracování; ČSÚ (2015).

zatímco na Jablunkovsku tomu bylo 90 % (u obyvatel starších 54 let 84 %; ČSÚ 2001). Dlouhodobý vývoj obyvatelstva sledovaných lokalit je k vidění na obrázku 3.

Nově příchozí obyvatelé byli často méně vzdělaní a s nižším sociálním statutem, přicházeli jak z území českého a slovenského, ale také z dalších zemí. Primární motivací k příchodu byly finanční důvody, jisté zaměstnání a s ním spojené ubytování a další sociální výhody plynoucí ze zaměstnání především v těžebním průmyslu. I přes neexistenci relevantních dat se usuzuje, že v této době také na Karvinsko přichází původně slovenští Romové, pro které byl typický zcela odlišný způsob života a vyšší kumulace sociálně patologických jevů (Gawrecki a kol. 2003). Romské etnikum spoluvytváří sociální a kulturní ráz Karvinska dodnes. Vzhledem k nižšímu výskytu neekonomických důvodů v lokalitě zůstat a slabší vazbě na region tak dochází ve spojitosti s poklesem zaměstnanosti v těžebním a těžkém průmyslu (v případě města Karviná již od 80. let a města Orlová od 90. let 20. století) k výraznému vystěhovávání obyvatel (ČSÚ 2015). Ve sledovaném období mezi lety 2003 a 2016 byla nejvyšší intenzita vystěhování po roce 2008 (viz obrázek 4).

Z hlediska věkové struktury migrantů je okres Karviná charakteristický velmi výrazným a stálým odlivem mladých dospělých ve věku 20–35 let ve prospěch okresů Frýdek-Místek a Ostrava-město (Hubl 2020). Tím ztrácí Karvinsko dlouhodobě perspektivní část obyvatel, kteří by mohli pozitivně ovlivňovat místní sociálně ekonomický systém v případě krize. Vhodným dokreslením jsou výsledky dotazníkových šetření, které proběhly mezi studenty středních škol na Karvinsku. 89 % studentů uvažovalo, že se odstěhují, přičemž nejčastější důvody byly ekonomické a stav životního prostředí (Pilchová 2014)⁵. Na druhou stranu z průzkumu

⁵ Dotazníkové šetření probíhalo na středních školách v Karviné, Orlové, ale také v městech, které se nenachází ve sledovaném shluku „Karvinsko“ – v Havířově a Českém Těšíně.

Obr. 4 – Komponenty pohybu obyvatelstva Karvinska a Jablunkovska v letech 2002 až 2016.
Zdroj: vlastní zpracování; ČSÚ (2018).

mezi 14 a 15letými žáky v Jablunkově vyplývá, že by jich mimo Jablunkovsko chtěla bydlet pouze necelá třetina, mezi všemi obyvateli Jablunkova pak vyjádřilo záměr vystěhovat se mimo lokalitu v nadcházejících pěti letech pouze 5 % respondentů (Jablunkov 2015).

Zděděné neformálně institucionální klima, pro které je typická „zaměstnanecká“ kultura a které bývá často spojováno se starými průmyslovými regiony (viz např. Grabher 1993, Stuetzer a kol. 2016), nepřeje dle výpovědí expertů na Karvinsku rozvoji přirozeného místního podnikatelského prostředí. Dle pracovníků ÚP v Karviné a oslovených expertů se také u podstatné části nezaměstnaných objevuje neochota pracovat pro malé podniky, jelikož v jejich očích nenabízí stabilitu, jistotu a zaměstnanecké benefity, kterou očekávají u zaměstnavatele velkého (v minulosti OKD). Dalším rysem, který je typický zejména pro dlouhodobě nezaměstnané na Karvinsku, je dle pracovníků ÚP v Karviné neochota za práci dojíždět na delší vzdálenosti. Toto očekávání velkého zaměstnavatele, který je navíc v absolutní blízkosti bydliště, tak lze vysvětlit naučenými a reprodukovánými vzorci z minulosti (MacKinnon a kol. 2009), jelikož právě tyto atributy

byly pro Karvinsko v minulosti typické. Na celkový vývoj nezaměstnanosti má pak také významný vliv celková kumulace negativních společenských jevů, která opět pramení z minulosti a ze sociální struktury místních obyvatel. V porovnání s Jablunkovskem se tak mezi nezaměstnanými nachází významný podíl těch, kteří z rozličných důvodů oficiálně pracovat nechtějí, přičemž v případě Karvinska je to dle oslovených pracovníků ÚP zhruba polovina evidovaných uchazečů o zaměstnání. Skupina obyvatel, která je pro Karvinsko typická a u které by se dal očekávat problém s nalezením nového zaměstnání vzhledem k jejím specifickým nárokům na jedné straně a zdravotním problémům na straně druhé, jsou bývalí horníci (Premusová, Sirovátka 1996). Na konci sledovaného období však výrazný problém se zaměstnáváním bývalých horníků na Karvinsku pracovníky ÚP v zásadě nebyl identifikován. Jedinou problematickou skupinou byli bývalí horníci, kteří měli zhoršený zdravotní stav, pobírali výsluhovou rentu a zároveň měli předdůchodový věk. Ti se podíleli zhruba 15 % na celkovém počtu evidovaných uchazečů o zaměstnání na Karvinsku a jejich ochota k nalezení stabilního zaměstnání byla poměrně nízká, jak vyplynulo z komunikace s ÚP v Karvině. V roce 2011 pak tvořili nezaměstnaní spadající do kategorie ekonomické činnosti „těžba a úprava černého a hnědého uhlí“ pouze 7 % z celkového počtu nezaměstnaných (ČSÚ 2011), což potvrzuje zjištění uvedená výše. Specifickou skupinou dlouhodobě nezaměstnaných jsou dle pracovníků ÚP a oslovených expertů ženy předdůchodového věku, které nemají pracovní návyky, a jsou tak obtížně zaměstnatelné. Jedná se o ženy bývalých horníků, které byly celý život v domácnosti, jelikož manželův plat pokryl chod celé domácnosti a na trh práce nastoupily až po manželově ztrátě zaměstnání. Jejich podíl na celkových počtech nezaměstnaných ale nelze přesně kvantifikovat.

Zatímco podíl dlouhodobě nezaměstnaných mezi lety 2004 a 2016 na Jablunkovsku klesl z 44 % na 23 %, ve stejném období se tento podíl na Karvinsku stabilně držel zhruba na 60 %, přičemž průměrná délka evidence uchazeče o zaměstnání, který byl v daném roce z evidence vyřazen, vzrostla z 470 dní na 588 dní (MPSV 2018, ÚP Karviná 2018). Pro dokreslení lze uvést podíl obyvatelstva v exekuci, jelikož exekuce bývají často důležitým faktorem, který ovlivňuje ochotu nezaměstnaného skutečně a oficiálně pracovat. Zatímco všechny obce Jablunkovska měly v roce 2017 podíl osob v exekuci nižší než 5 % a celý správní obvod ORP Jablunkov nejnižší hodnotu v celém Česku (3 %), v případě správních obvodů ORP Karviná a Orlová to bylo 14 a 16 %, což znamenalo 20. a 29. nejvyšší podíl v Česku (Mapa exekucí 2018).

Diskutovaná důležitá role největších zaměstnavatelů při „odemykání“ regionů (Lazerson, Lorenzoni 1999) se v případě Karvinska dle oslovených expertů neprojevila. Tradiční a největší zaměstnavatel OKD je zaměřen pouze na těžbu černého uhlí, která se po roce 1989 postupně utlumuje. Zároveň u něj nedošlo ke snaze o výraznější diversifikaci svého portfolia a jeho přítomnost nezvyšovala atraktivitu

regionu pro příchod nových investorů⁶. Během sledovaného období mělo OKD nejvyšší počet zaměstnanců v roce 2005, více než 18 000, a od tohoto roku počet zaměstnanců stabilně klesal až na méně než 9 000 v roce 2016⁷ (OKD 2002–2017). Z tohoto důvodu a nízké podnikavosti místních je tak Karvinsko při restrukturalizaci své ekonomické základny a vytváření nových pracovních míst zejména závislé na příchodu investorů zvenčí. Dědictví minulosti však limituje i tento způsob odemčení regionu. Určitá nepředvídatelnost této lokality spojená s diskusemi o možném rozšiřování a prodlužování těžby tak může být důvodem, proč se případný investor rozhodl investovat jinde v Moravskoslezském kraji. Pro ilustraci lze uvést citaci experta, který vzpomíná na následky několika novinových článků z roku 2011, ve kterých se psalo o možném rozšiřování těžby v Karvině, které by zasáhlo průmyslovou zónu Nové Pole: „Druhý den po vydání článku nám od rána volali lidé z ambasad a firem, kteří se ptali, co se děje. Nikdo nechápal, jak se něco takového může objevit v novinách poté, co se tu vybudovala průmyslová zóna. Poté, co jsme sem všechny lákali a ujišťovali je, že se jich těžba nikdy nedotkne.“

Politické uzamčení regionu, avšak z jiného úhlu pohledu, než jak ho uvádí Grabher (1993), se pak projevuje při komplikacích s nabídkou vhodných rozvojových ploch pro nově příchozí investory, která může být naprosto zásadní při jejich rozhodování. Při privatizaci těžební společnosti OKD přešly do soukromých rukou také rozsáhlé nezastavěné plochy na území Karvinska. S ohledem na politickou a společenskou situaci, která po privatizaci OKD nastala, se vlastnická struktura těchto pozemků jeví jako výrazná bariéra pro přípravu vhodných ploch veřejným sektorem pro případné nové investory. Pro část veřejnosti, ale zejména pak politikou reprezentaci na vícero úrovních je dle oslovených expertů stěžejí představitelný odkup těchto ploch od společnosti Asental vzhledem k její kontroverzní minulosti. Tento jev se naplno projevuje při diskusích o výstavbě nové průmyslové zóny Nad Barborou, jejíž potřeba do budoucna poroste s ohledem na zastavění a plné využití první průmyslové zóny Nové Pole.

Dalším dílem do pomyslné skládky je zděděná profesní a ekonomická struktura lokality, která spolu se slabým institucionálním prostředím zapříčiňuje, že je Karvinsko pro nové investory atraktivní zejména kvůli levné pracovní síle a nenabízí jim dle oslovených expertů v porovnání s jinými regiony Moravskoslezského

⁶ Důležitou roli však hrál po roce 2000 příchod firmy Shimano, prvního velkého investora na Karvinsku, který narušil stigma lokality v očích investorů. Dokládá to citace jednoho z expertů: „Příchod Shimana byl i pro ostatní signálem, že tu může bez problémů fungovat světově uznávaná značka a že to v Karvině není tak hrozné. Od této doby se s námi ostatní investoři začali reálně bavit.“

⁷ V roce 2016 pro OKD pracovalo kromě 8 847 kmenových zaměstnanců také 3 322 „dodavatelů“ (OKD 2017). Dle oslovených expertů se však jednalo v naprosté většině o zahraniční pracovníky, proto jejich počty neměly na vývoj nezaměstnanosti na Karvinsku vliv.

Tab. 1 – Udělené investiční pobídky v okresech Moravskoslezského kraje mezi lety 2002 a 2016

Okres	Veřejná podpora (mil. Kč)		Nově vytvořená pracovní místa		Investice celkem (mil. Kč)	
	Absolutně	Na 100 nezaměstnaných v roce 2002	Absolutně	Na 100 nezaměstnaných v roce 2002	Absolutně	Na 100 nezaměstnaných v roce 2002
Bruntál	2 461	30,6	1 323	16,4	6 485	80,5
Frýdek-Místek	8 767	63	6 005	43,2	47 351	340,4
Karviná	4 567	17,9	2 563	10	13 547	53
Nový Jičín	7 599	77,7	6 123	62,6	22 591	231
Opava	2 109	21	1 000	10	6 842	68,1
Ostrava-město	6 132	22,2	5 652	20,5	16 069	58,2

Zdroj: vlastní zpracování; CzechInvest (2018), MPSV (2018)

kraje výhody v podobě specificky kvalifikované pracovní síly, externích úspor z rozsahu či různých „měkkých“ kvalit. Šance na úspěšné zakořenění do lokálního sociálně ekonomického systému tak zůstává nízká (Amin, Thrift 1995). Při pohledu na nejvýznamnější zaměstnavatele Karvinska tak lze vedle OKD identifikovat podniky zapojené do dodavatelského řetězce výrobce aut Hyundai – Sejong a GS Caltex. Dále pak podniky různorodého zaměření, které při lokalizaci svých výrobních závodů dle oslovených expertů nevyžadovaly specifické nároky na pracovní sílu a ani na blízkou přítomnost ostatních firem pro dodavatelsko-odběratelské vztahy. Jedná se například o firmy Mölnlycke, Gates Hydraulics, Shimano, Baumann Springs či Stow. Celkem bylo ve firmách sídlících v průmyslové zóně Nové Pole v roce 2016 zaměstnáno více než 2 000 pracovníků (Nové Pole 2021).

V období do roku 2012 přišlo v okrese Karviná na jednoho ekonomicky aktivního obyvatele 45 000 Kč v přímých zahraničních investicích, což bylo pětkrát méně než průměrná hodnota za celý Moravskoslezský kraj (Koutský a kol. 2014). Při transformaci ekonomického prostředí Moravskoslezského kraje a snaze o příchod nových investorů měly zásadní úlohu investiční pobídky (Koutský a kol. 2014). Jak však dokládají údaje v tabulce 1, lokalizace investičních pobídek byla v rámci kraje velmi nerovnoměrná, přičemž je tato diferenciací nejvíce patrná při relativizaci počtem nezaměstnaných v daných okresech v roce 2002. V tomto porovnání pak okres Karviná zaostává prakticky ve všech sledovaných charakteristikách.

V důsledku nižšího příchodu investorů a poklesu zaměstnanosti v tradičních odvětvích je tak nutné vyjíždět za prací mimo Karvinsko. V roce 2001 pracovalo na Karvinsku 74 % zaměstnaných, v roce 2011 již tento podíl poklesl na 65 % ve spojitosti s nárůstem dojížděky do Ostravy (ČSÚ 2001, 2011). To svědčí o nárůstu prostorové mobility pracovníků z Karvinska, avšak pro významný podíl nezaměstnaných je dojíždění za prací na delší vzdálenost stále problém, a kruh dlouhodobě vysoké nezaměstnanosti na Karvinsku se tak uzavírá.

6. Závěr

Provedený výzkum na Jablunkovsku a Karvinsku potvrdil relevanci evolučních a ekonomických přístupů při identifikaci faktorů, které stojí za rozdílnou dynamikou vývoje nezaměstnanosti v těchto mikroregionech. Silnou „path dependence“ ovlivňující institucionální prostředí, chování jednotlivých aktérů a tím i regionální nezaměstnanost lze vysledovat v obou případových územích. Zatímco Karvinsko plně odpovídá regionálně uzamčenému regionu, který splňuje v podstatě všechny podmínky spojené s negativním uzamčením, Jablunkovsko dokázalo kombinací místních faktorů změnit svoji vývojovou trajektorii.

Jak se ukázalo, i když mají zkoumané mikroregiony shodnou makropolitickou atraktivitu, odlišují se v mnohých čistě místních charakteristikách ovlivňujících regionální nezaměstnanost. Rozdílnost byla odhalena ve všech klíčových oblastech, geografické (kvalita životního prostředí), sociálně-demografické (složení obyvatelstva), ekonomické (struktura a podnikatelské prostředí) a institucionální (kvalita formálních i neformálních institucí). Prvotním identifikovaným faktorem, od kterého se postupně odvíjely vývojové trajektorie těchto lokalit, jsou rozdílné fyzicko-geografické podmínky a geografická poloha. Absence přírodních zdrojů spojená s periferní polohou Jablunkovska způsobila, že se na této lokalitě prakticky nepodepsaly politické zvraty ve 20. století, které naprosto zásadním způsobem ovlivňovaly jiné české příhraniční regiony včetně Karvinska. Za rozdílnou dynamikou vývoje nezaměstnanosti v obou lokalitách stojí dále faktory spojené s odlišným institucionálním prostředím, které se formovalo odlišně a které ovlivňuje příchod nových investorů. Z pohledu populační stability a ochoty obyvatel dojíždět za prací vyplývá, že je Jablunkovsko odolnější vůči možným ekonomickým propadům, které mohou postihnout určité sektory ekonomiky. Naopak zděděné neformálně institucionální klima, pro které je typická „zaměstnanecká“ kultura, nepřeje v případě Karvinska rozvoji přirozeného místního podnikatelského prostředí (Grabher 1993). Politické uzamčení regionu a zděděná profesní a ekonomická struktura lokality spolu se slabým institucionálním prostředím zapříčiňuje, že je Karvinsko pro potřebné nově příchozí investory atraktivní zejména kvůli levné pracovní síle a nenabízí jim jiné výhody. Tím, že z lokality odcházejí převážně mladí lidé, dále ztrácí Karvinsko dlouhodobě perspektivní část obyvatel, kteří by mohli pozitivně ovlivňovat místní sociálně ekonomický systém v případě krize.

Uvedená zjištění potvrzují významnost historicko-geografických souvislostí zapříčiňujících a ovlivňujících aktuální trendy a dynamiku ve vývoji nezaměstnanosti a tím i vhodnost užití evolučních a institucionálních konceptů při snaze o pochopení rozdílných vývojových trajektorií regionální nezaměstnanosti v Česku. Výsledky získané ve dvou případových územích poukazují na důležitost pochopení lokálních specifik při vysvětlování vývoje regionální nezaměstnanosti, což by bylo vhodné v budoucnu otestovat v dalších oblastech s odlišným vývojem

nezaměstnanosti. Je však zřejmé, že právě rozdílné institucionální prostředí a místně specifické faktory je nutné uvažovat při vytváření rozvojových strategií a politik, které mají za cíl snížení nezaměstnanosti.

Literatura

- AMIN, A., THRIFT, N. (1995): Globalisation, institutional "thickness" and the local economy. In: Haley, P., Cameron, S., Davoudi, S., Graham, S., Madani-Pour, A. (ed.): *Managing cities: the new urban context*. John Wiley, Chichester, 91–108.
- ANSELIN, L. (1988): *Spatial econometrics: methods and models*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- ANSELIN, L. (1995): Local indicators of spatial association – LISA. *Geographical Analysis*, 27, 2, 93–115.
- ARTHUR, W. B. (1989): Competing technologies, increasing returns, and lock-in by historical events. *The Economic Journal*, 99, 394, 116–131.
- BLAŽEK, J., CSANK, P. (2007): Nová fáze regionálního rozvoje v ČR? *Sociologický časopis*, 43, 5, 945–965.
- BLAŽEK, J., KVĚTOŇ, V. (2018): Path-development trajectories and barriers perceived by stakeholders in two Central European less developed regions: narrow or broad choice? *European Planning Studies*, 26, 10, 2058–2077.
- BLAŽEK, J., NETRDOVÁ, P. (2009): Can development axes be identified by socio-economic variables? The case of Czechia. *Geografie*, 114, 4, 245–262.
- BLAŽEK, J., NETRDOVÁ, P. (2012a): Aktuální tendence lokální diferenciace vybraných socio-ekonomických jevů v Česku: směřuje vývoj k větší mozaikovitosti prostorového uspořádání? *Geografie*, 117, 3, 266–288.
- BLAŽEK, J., NETRDOVÁ, P. (2012b): Regional unemployment impacts of the global financial crisis in the new member states of the EU in Central and Eastern Europe. *European Urban and Regional Studies*, 19, 1, 42–61.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2020): *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Karolinum, Praha.
- BOSCHMA, R. (2015): Towards an Evolutionary Perspective on Regional Resilience. *Regional Studies*, 49, 5, 733–751.
- BOSCHMA, R. A., LAMBOOY, J. G. (1999): Evolutionary economics and economic geography. *Journal of Evolutionary Economics*, 9, 4, 411–429.
- CAPPELLI, R., MONTORBIO, F., MORRISON, A. (2021): Unemployment resistance across EU regions: the role of technological and human capital. *Journal of Evolutionary Economics*, 31, 147–178.
- CHRISTOPHERSON, S., MICHIE, J., TYLER, P. (2010): Regional resilience: Theoretical and empirical perspectives. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3, 3–10.
- DISMAN, M. (2011): *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Karolinum, Praha.
- ELHORST, J. P. (2003): The Mystery of Regional Unemployment Differentials: Theoretical and Empirical Explanations. *Journal of Economic Surveys*, 17, 5, 709–748.
- FUKUYAMA, F. (2000): *Social capital and the civil society*. IMF Working Paper Number 74. International Monetary Fund, Washington D.C.

- FAGGIAN, A., GEMMITI, R., JAQUET, T., SANTINI, I. (2018): Regional economic resilience: the experience of the Italian local labor systems. *The Annals of Regional Science*, 60, 393–410.
- GAWRECKI, D., BAKALA, J., BORÁK, M., BOŽENEK, K., FUKALA, R., GAWRECKI, M., JANÁK, D., JIRÁSEK, Z., KORBELÁŘOVÁ, I., ŠOPÁK, P., VOJTAL, P., ŽÁČEK, R. (2003): Dějiny Českého Slezska 1740–2000. Slezská Univerzita v Opavě, Opava.
- GERTLER, M. S. (2004): *Manufacturing culture: the institutional geography of industrial practice*. Oxford University Press, New York.
- GLAESER, E. L. (2005): Reinventing Boston 1630–2003. *Journal of Economic Geography*, 5, 2, 119–154.
- GRABHER, G. (1993): The weakness of strong ties: the 'lock-in' of regional development in the Ruhr area. In: Grabher, G. (ed.): *The embedded firm: on the socio-economics of industrial networks*. Routledge, London, 255–277.
- GREEN, A. E. (1997): Exclusion, unemployment and non-employment. *Regional Studies*, 31, 5, 505–520.
- HAMPL, M., MÜLLER, J. (2011): Společenská transformace a regionální diferenciacie Česka: příklad vývoje rozmístění pracovních míst a obyvatelstva. *Geografie*, 116, 3, 211–230.
- HASSINK, R. (2007): The strength of teak lock-ins: the renewal of the Westmünsterland textile industry. *Environment and Planning*, 39, 5, 1147–1165.
- HASSINK, R. A., KLAERDING, C., MARQUES, P. (2014): Advancing evolutionary economic geography by engaged pluralism. *Regional Studies*, 48, 7, 1295–1307.
- HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Portál, Praha.
- HRUŠKA, V. (2014): Ekonomická resilience venkovských lokalit Moravskoslezského kraje v transformačním období. In: Raška, P. a kol.: *Adaptabilita a resilience: studie k integrujícím přístupům v geografickém výzkumu*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 79–102.
- HUBL, R. (2020): Vnitřní migrace obyvatelstva ve východní části České republiky: regionálně-geografická analýza. Dizertační práce. Přírodovědecká fakulta Masarykovy Univerzity, Brno.
- JABLUNKOV (2015): Strategie rozvoje města Jablunkova na roky 2015–2023. RPIC-ViP, Ostrava.
- KIESELBACH, T. (2003): Long-term unemployment among young people: the risk of social exclusion. *American Journal of Community Psychology*, 32, 1, 69–76.
- KOUTSKÝ, J., HLAVÁČEK, P., SLACH, O., ŽENKA, J. (2014): Post-socialist transition of traditionally industrialized areas in the Czech Republic. 5th Central European Conference in Regional Science, Košice, 432–441.
- LAZERSON, M., LORENZONI, G. (1999): The firms that fees industrial districts: a return to the Italian source. *Industrial and Corporate Change*, 8, 2, 235–266.
- MACKINNON, D., CUMBERS, A., PIKE, A., BIRCH, K., MCMASTER, R. (2009): Evolution in economic geography: institutions, political economy, and adaptation. *Economic Geography*, 85, 2, 129–150.
- MARTIN, R. (1997): Regional Unemployment Disparities and their Dynamics. *Regional Studies*, 31, 3, 237–252.
- MARTIN, R. (2010): The Roepke lecture in economic geography – rethinking regional path dependence: beyond lock-in to evolution. *Economic Geography*, 86, 1, 1–27.
- MARTIN, R., SUNLEY, P. (2006): Path dependence and regional economic evolution. *Journal of Economic Geography*, 6, 4, 395–437.
- MARTIN, R., SUNLEY, P. (2015): On the notion of regional economic resilience: conceptualization and explanation. *Journal of Economic Geography*, 15, 1, 1–42.
- NETRDOVÁ, P., BLAŽEK, J. (2019): Soaring unemployment in Czechia during the global economic crisis. *Journal of Maps*, 15, 1, 69–76.

- NETRDOVÁ, P., NOSEK, V. (2015): Spatial patterns of unemployment in Central Europe: emerging development axes beyond the Blue Banana. *Journal of Maps*, 12, 4, 701–706.
- NICHOLS, A., MITCHELL, J., LINDNER, S. (2013): Consequences of long-term unemployment. The Urban Institute, Washington D.C.
- NORTH, D. C. (1990): Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press, Cambridge.
- NOVÁK, J., NETRDOVÁ, P. (2011): Prostorové vzorce sociálně ekonomické diferenciacie obcí v České republice. *Sociologický časopis*, 47, 4, 717–744.
- PILCHOVÁ, J. (2014): Hodnocení sociálních a ekonomických proměn Karvinska po roce 1989 z pohledu mladé generace. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc.
- PREMUSOVÁ, J., SIROVÁTKA, T. (1996): K formování dlouhodobé nezaměstnanosti v České republice: zhodnocení výsledků srovnávací studie ze tří lokalit. *Sociologický časopis*, 32, 1, 39–50.
- RODRIGUEZ-POSE, A. (2013): Do institutions matter for regional development? *Regional Studies*, 47, 7, 1034–1047.
- SETTERFIELD, M. (1993): A model of institutional hysteresis. *Journal of Economic Issues*, 27, 3, 755–774.
- SIMMIE, J., MARTIN, R. (2010): The economic resilience of regions: towards an evolutionary approach. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3, 27–43.
- SPURNÁ, P. (2008): Prostorová autokorelace – všudypřítomný jev při analýze prostorových dat? *Sociologický časopis*, 44, 4, 767–787.
- STUETZER, M., OBSCHONKA, M., AUDRETSCH, M. B., WYRWICH, M., RENTFROW, P. J., COOMBES, M., SHAW-TAYLOR, L., SATCHELL, M. (2016): Industry structure, entrepreneurship, and culture: An empirical analysis using historical coalfields. *European Economic Review*, 86, 3, 52–72.
- SZPYRC, A. (2011): Jablunkov 1939–1989. PROPRINT, Český Těšín.
- VRBÍK, F. (2019): Vývoj prostorové diferenciacie nezaměstnanosti v Česku pohledem evolučních přístupů v geografii. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- ZUKAUSKAITE, E., TRIPPL, M., PLECHERO, M. (2017): Institutional thickness revisited. *Economic Geography*, 93, 4, 325–345.
- ŽENKA, J., PAVLÍK, A., SLACH, O. (2017): Resilience of metropolitan, urban and rural regions: A Central European perspective. *GeoScape*, 11, 1, 25–40.
- ŽENKA, J., SLACH, O., PAVLÍK, A. (2019): Economic resilience of metropolitan, old industrial, and rural regions in two subsequent recessionary shocks. *European Planning Studies*, 27, 11, 2288–2311.
- ŽENKA, J., SLACH, O., SOPKULIAK, A. (2017): Typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje. *Geografie*, 122, 3, 281–309.

Statistické zdroje:

- ARCDATA (2016): ArcČR 500 – digitální geografická databáze, ARCDATA PRAHA, <https://www.arcdata.cz/produkty/geograficka-data/arccr-500> (10. 8. 2017).
- CZECHINVEST (2018): Seznam investičních pobídek udělených k 30. 9. 2018, CzechInvest, <https://www.czechinvest.org/cz/Sluzby-pro-investory/Investicni-pobidky> (4. 12. 2018).
- ČAV (1966): Atlas Československé socialistické republiky, Československá akademie věd a Ústřední správa geodézie a kartografie.
- ČSÚ (2001): Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 7. 2001, Český statistický úřad.

ČSÚ (2011): Sčítání lidu, domů a bytů k 26. 3. 2011, Český statistický úřad.

ČSÚ (2015): Historický lexikon obcí České republiky 1869–2011, Český statistický úřad.

ČSÚ (2018): Veřejná databáze ČSÚ, Český statistický úřad, <https://vdb.czso.cz/vdbvo2> (29. 11. 2018).

MAPA EXEKUCÍ (2018): Mapa exekucí, Otevřená společnost o. p. s., <http://mapaexekuci.cz> (1. 12. 2018).

MPSV (2018): Statistika nezaměstnanosti z územního hlediska, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/uzemi/> (29. 11. 2018).

NOVÉ POLE (2021): Průmyslová zóna Nové Pole, <https://www.zony.cz/> (cit. 29. 4. 2021).

OKD (2002–2017): Výroční zprávy 1999–2016. OKD, a. s., <https://www.okd.cz/cs/o-nas/vyrocnizpravy> (cit. 29. 11. 2018).

TŘINECKÉ ŽELEZÁRNY (2002–2017): Výroční zprávy 2001–2016, Třinecké železářny, a. s., <https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-sl-firma?subjektId=716654> (29. 11. 2018).

ÚP KARVINÁ (2018): Data poskytnutá kontaktním pracoviště Úřadu práce v Karviné.

SUMMARY

The development of spatial differentiation of unemployment in Czechia through evolutionary and institutional approaches: the example of the Karvinsko and Jablunkovsko regions

This paper examines regional unemployment in Czechia. The aim of this study is, to gain insight into the dynamics of spatial differentiation on the municipal and microregional level in Czechia. Two case study regions were selected based on long-term trends of regional unemployment and spatial patterns. These microregions are spatially close, but regional unemployment evolved differently. While the Karvinsko region belonged to a high unemployment spatial cluster throughout the entire study period (2003–2016), the Jablunkovsko region changed its position from a high unemployment spatial cluster to a low unemployment spatial cluster.

In these two specific regions, the main goal is to identify factors which determine the spatial differentiation of unemployment and thus reveal potential causes of dissimilar trajectories. The theoretical framework is based on a combination of evolutionary and institutional approaches in economic geography that emphasize the role of history, continuity, local specifics and informal norms and practices in local and regional development. In the context of social-economic reality, the evolutionary approaches also focus on the concept of path dependence, the characteristic of a system or processes whose outcomes are shaped by their history. For this study, the concepts of lock-in and institutional hysteresis are crucial.

The research methodology consists of an analysis of the Jablunkovsko and Karvinsko microregions' historical development. In addition to quantitative data analysis, we use qualitative research based on semi-structured interviews with experts and regional agents. The results reveal that, despite their identical macro-geographical attractiveness, the studied areas differ in local characteristics that affect regional development and consequently the level of unemployment. The difference between the selected microregions was identified in all key dimensions of regional development: geographic (quality of environment), social demographic (population structure), economic (economic structure and entrepreneurial environment) and institutional (quality of formal and informal institutions). Physical geography and geographic location are

the first identified factors forming uneven development of the studied localities. Consequently, the local and place-specific institutional environment and the specific factors rooted in historical development evolved differently in both studied microregions. This affected the localization of new investors. Population stability and willingness to commute longer distances results in the Jablunkovsko region being more resistant to an economic downturn that may harm some economic sectors. A significant decline in unemployment is also intensified by the successful economic transformation and the “unlocking” of the nearby Třinec region. Conversely, the political lock-in of Karvinsko and its inherited economic and occupational structure, along with its weak institutional environment, results in cheap labor being the only asset Karvinsko could offer new potential investors. The permanently higher unemployment rate in the Karvinsko region is the result of a lower inflow of new investors, an employment decline in old industries and an unwillingness to commute longer distances.

The results of the study support the use of evolutionary and institutional approaches in the research of dynamics of spatial differentiation of unemployment in Czechia. It also points out the importance of understanding local specifics when it comes to the design of public employment strategies and policies.

- Fig. 1 Categorization of municipalities based on spatial patterns of unemployment between the years 2003 and 2016. Description of categories: A – municipalities being almost the whole period in a spatial cluster of high unemployment; B – municipalities being almost the whole period in a spatial cluster of low unemployment; C – municipalities improving their position but not being in a spatial cluster of low unemployment in the last two years; D – municipalities worsening their position but not being in a spatial cluster of high unemployment in the last two years; E – municipalities improving their position and being in a spatial cluster of low unemployment in the last two years; F – municipalities worsening their position and being in a spatial cluster of high unemployment in the last two years.
- Fig. 2 Case study clusters of municipalities in the Karvinsko and Jablunkovsko regions. For definitions of categories see Figure 1.
- Fig. 3 Population trends in the Karvinsko and Jablunkovsko regions between the years 1969 and 2011
- Fig. 4 Components of population change in the Karvinsko and Jablunkovsko regions between the years 2002 and 2016

PODĚKOVÁNÍ / ACKNOWLEDGEMENT

Příspěvek vznikl s podporou Grantové agentury České republiky v rámci projektu č. 18-20904S „V jádru nebo na periferii? Dopad měnící se povahy hranic na socioekonomický rozvoj českých příhraničních regionů z institucionálního pohledu“ a byl podpořen programem Univerzitní výzkumná centra UK UNCE/HUM/018.

This work was supported by GA ČR, project No. 18-20904S (In the core or at the periphery? An institutional perspective on impact of border processes on socioeconomic development in Czech border regions) and was supported by UNCE UK UNCE/HUM/018.

ORCID

PAVLÍNA NETRDOVÁ

<https://orcid.org/0000-0001-6102-1567>